

ГЕОРГИ МИТРИНОВ

Институт за български език – БАН, София

АНТРОПОНИМИЧНИ И СФРАГИСТИЧНИ ДАННИ ОТ 1878 ГОДИНА ЗА БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ В ХАСКОВО И МУСТАФА ПАША (ДН. СВИЛЕНГРАД)

Abstract: The article studies anthroponomical data of the towns of Haskovo and Moustafa Pasha (today – Svilengrad), dated 1878. The lists include the names of notables and the Bulgarian intellectuals in the two towns. The valuable data shows the language orientation of the Bulgarian population there at the time when some people manifest Greek way of life during the Bulgarian Revival. The article observes sphragistic material from the town of Moustafa Pasha (today – Svilengrad) and its presence demonstrates the local notables' and intellectuals' progressiveness.

Времето на учителстването на Нестор Марков в Хасковско е твърде интересно. През 1856 – 1859 г. той е учител в родното си село Иробас (Криво поле), през 1862 – 1865 г. учителства в Харманли, а през 1866 – 1867 г. – в Хаскъой (дн. Хасково). 60-те и 70-те години на XIX в. се характеризират с голям подем в обществените работи на българите в Османската империя. Тогава с общи усилия се създава Българската екзархия. Периодът е свързан и с противоборството на двете групи българи християни: екзархисти и патриаршисти. Вторите, увлечени основно по икономически причини към гърцизма, присъстват във всички големи български градове през Възраждането. Това особено важи за българските селища в южните краища на българското езиково землище. Интерес представлява районът по долното течение на р. Марица, който включва градовете Хасково и Мустафа паша (дн. Свиленград). В Хасково българщината има силни позиции. Първата тамошна църква „Св. Богородица“ българите построяват през 1837 г. За начало на новобългарското образование в града се сочи 1846 г. През 1858 г. там е създадено народно читалище „Заря“ от местни възрожденски деятели. През 1870 г. към читалището се създава неделно училище. Но е факт и наличието на гъркоманство. Ярък негов представител е хаджи Ставри Примо (Заимов 1986: 399 – 400). По донос, съставен с негово участие, че учителят Нестор Марков учи децата на бунтовнически песни и изнася сказки за българската история в местното училище, а също, че произнася слова в църквата, последният е арестуван на 10.08.1867 г. и затворен в гр. Пловдив. Но благодарение на застъпниче-

ството на пловдивските първенци бе освободен (Димов, Вълчинов 2006: 185 – 186). В един опис на старите гръцки книги в България са описани б книги, свързани с гр. Хасково (Стоянов 1978: 420).

Силни позиции има българщината и в Мустафа паша (дн. Свиленград). През 1834 г. там е построена от местните българи църквата „Св. Троица“. През 1847 – 1848 г. към църквата е открито светско училище, а през 1870 г. е създадено читалище „Звезда“. Но и тук има гъркоманство, макар и слабо, дори през 70-те години на XIX в. (ТБВП 2015: 645 – 646; Разбойников 1990: 104). През 1873 г. в града идва одринският гръцки владика Дионисий, който осветява гръцка църква (Разбойников 1990: 134, 137).

В настоящото научно съобщение са разгледани антропонимични материали от Хасково и Мустафа паша (дн. Свиленград), включени в благодарствено обръщение на представители на българската общественост от различни краища на българското етническо землище до цар Александър I Освободител, във връзка с освобождението на България от османско владичество (ЩДА КМФ 09). В началното обръщение на документа с датировка от 04.04.1878 г. се казва: *Ваше Императорско Величество! / Велико-то събитие ся свърши. / България въскръсна!* В края на текста е отбелязано: *До Вяка благодарний блъгарский народъ.* Отдолу са изписани имената на членовете на Св. Синод на българската православна църква и на други български общественици. В поздравителния адрес са включени имена на общественици от различни български градове и села: София и окръжие (Самоков, Джумая) с много села; гр. Пирот с окръжието; Казанлък, Хаскьой и др. Одринска губерния е представена с имената на първенците на гр. Димотика и окръжието, както и на гр. Мустафа паша.

На листа с антропонимия от Хасково най-отгоре е изписано *Пловдивска губерния. / Жители на г. Хаскьой.* В лявата му страна са изброени имената на членовете на новосъздадени различни административни организации, както и на свещениците в града. Под заглавие *Административный Съвятъ* са изписани имената: *Запрянъвъ; Г. Ив. Минчевъ; Т. Г. Петровъ; М. М. Поповъ.* Членовете на *Съдебный Съвятъ* са: *П. Петровъ; Г. Г. Чавдаревъ; священникъ Милу.* Членове на *Градский Съвятъ* са: *М. Ив. Минчев; Г. Савовъ; А. Вазеновъ; Петаръ Пигевъ; Н. А. Балабановъ; М. К. Балабановъ.*

Следват два печата на държавните институции в града. Първият е с кръгла форма и с надпис, разположен по овала: УПРАВИТЕЛНЫЙ СЪВѢТЪ. Ограден е от двете страни с линии. В средата е разположен хоризонтален надпис: ХАСКЮЙ. Отгоре и отдолу е заграден с широки хоризонтални бели линии, в които има плетеница. Пространствата от линиите до овала са запълнени с украса. Другият печат е с овална форма, като удължението на овала е в хоризонтална плоскост. По овала, ограден с външна и вътрешна линия, е разположен надпис: ПЕЧАТЪ С(Ъ)ДЕБНА[ГО] С[Ъ]ВѢТА 1878 (на места текстът не се разчита). В средата е разположен хоризонтален надпис ХАСКЮЙ,

ограничен отдолу и отгоре с къси хоризонтални линии, разположени над и под буквено съчетание СК.

Под печатите са отбелязани имената на представителите на църквата: *Намястникъ Митрополитски Архимандритъ Хрисантъ; П. Димитрий Мавревъ; П. Станчо Ивановъ; Свещеникъ Стоянъ*. Интересно е, че в списъка с административните деятели от Хасково не е включено името на Нестор Марков. Според някои изследователи през периода октомври 1878 – 24.05.1879 г., по време на Временното руско управление Нестор Марков е привлечен като секретар на окръжния управител на Хасково. По-късно е назначен от генерал-губернатора на Източна Румелия и Одринския санджак генерал П. Столипин за префект на окръга (Димов, Вълчинов 2006: 60, 92). Но в други изследвания се посочва, че той е назначен за секретар на Окръжния съвет на града през месец май, 1878 г. Тогава са назначени и окръжен управител, кмет на града и негов секретар (История 1995: 224). Така по време на изготвяне на благодарствения адрес, в началото на месец април, Нестор Марков не е участвал в управлението на града и окръга, което е и основната причина името му да не присъства в списъка.

В дясната страна на листа са отбелязани 31 имена на представители на обществеността на гр. Хасково. Всички антропоними са изписани с кирилска графика. Повечето са оформени според българската традиция и включват лично име и презиме (бащино име), като второто е образувано с наставки *-ов, -ев*: *Георги Ивановъ, Ангел Колевъ, Ванчо Жековъ, Иванчо Аврамовъ, Василь Вълковъ, Василь Ламбревъ* и др. Прави впечатление употребата на двукомпонентна система от лично име + презиме при оформление на антропонимите, което е характерно за българите през Възраждането (Ковачев 1987: 154). Освен това такава изписване е възприето за официално в Османската империя, което несъмнено е повлияло на употребата му от българите. Срещат се и антропоними, включващи лично име + лично име: *Никола Каню, Тодю Аврамъ*, което също е характерно за българската антропонимична система през Възраждането, а и в по-ранни епохи (Илчев 2012: 35; Ковачев 1987: 154). В единичен случай е изписано само лично име с титла отпред (*Х[аджи]. Костадинъ*), която включва данни за социалното и общественото положение на притежателя му. В списъка се откриват лични имена, характерни за Хасково и Хасковско: *Тодю, Каню, Тану*. Срещат се побългарени варианти на лични имена от чужд произход, главно свързани с християнската религия: *Михалъ* – от Михаил; *Григоръ* – от Григорий. Отбелязани са умалителни варианти на мъжки лични имена: (*Ванчо, Иванчо* – от Иван, *Дялче* – от Неделчо, *Кънчо* – от Къньо, *Янко* – от Яньо) и на презимена (*Захари Славчувъ, Коста Стойчовъ, Димитар Марчевъ, Х. Тану Вулчевъ*).

При някои имена се открива характерната за местните говори, като част от рупските или югоизточните български говори, редукция *o > y* (Стойков 1993: 97): *Тодю; Захари Славчувъ; Никола Каню; Х. Тану Вул-*

чевъ. Лично име Георги се изписва и в народно-разговорен вариант *Герги*: *Георги Ивановъ*; *Герги Димовъ*, *Х. Герги Колевъ*. Различия се откриват и при изписване на лично име *Захари* и на варианта му *Захарий*.

Интерес представлява документът, оформен от името на българското население на гр. Мустафа паша (дн. Свиленград) и на околните села. В началото му се отбелязва: *Тукъ доля излагаме имената на Българската община и на по-первѣтя Българскы села въ М. Пашианско и Чирменско окръжие. М. Паша 1878 Март 31.*

Следва надпис *Българска духовна община* и под него е поставен отпечатък от печата на общината. По овала на печата с кръгла форма се чете кирилски надпис: † БЪЛГ. [ЦЪ]РК. ОБЩИНА ВЪ М[УСТАФ]Ж-ПАШИЖ. От вътрешния край надписът е ограничен с двойна линия по овала. В средата е оформен хоризонтално разположен надпис на османотурски.

Отдолу в колона са изброени имена на първенци, а срещу тях под надпис *Общы мястны мухтарскы печати* са отбелязани пет селски печата с османотурска графика. Имената на селските първенци не са изписани под съответните печати, така че не става ясно кои представители от кое село са: *потъ Атанасъ / председателъ / Тодар Яневъ / Димиръ Тодовъ / Х. Илия / х. Гиоргий Ангеливъ / Костандинъ Илиев / Варсам Грозевъ / Актаръ Шидеровъ / Колю Сидярюфъ / Петаръ Райчювъ. / Колю Тодоровъ / Стефо Яневъ / Димитро Георгиевъ.*

Подобно на списъка от Хасково, и тук е използвана характерната за българската антропонимична система през Възраждането двукомпонентна система на изписване на антропонимите, съставени от лично име + презиме (в случая бащино име). Всички имена са изписани с кирилска графика, според тогавашния български правопис. Непоследователно е поставян буквен знак ъ в краесловие, след буквен знак за съгласна. В презиме *Янев* буквен знак *e* наподобява преправена гръцка графема ϵ със затворена горна полуокръжност. Звук *и* се отбелязва с графемите *i*, *ï*. Изписва се и ятова гласна (ѣ). Засвидетелствани са характерните за местните рупски говори редукции на гласни $o > u$ (*Колю, Райчювъ*) и $e > и$ (*Димиръ, Ангеливъ*). Както отбелязват изследователите на тракийските говори, редукция $e > и$ е по-слабо застъпена в рупските говори (Стойков 1993: 97), особено в южните тракийските говори (Бояджиев 1991: 46). Но пък е засвидетелствана в говори на села от Свиленградско (БДА 1964).

По-надолу под заглавие *Имената на первѣтя жители въ Г. М. Паши* са изброени имена на първенци, а в лявата страна са отбелязани отпечатъци на 11 лични печата. По форма те са кръгли; овални с удължение във вертикална плоскост и квадратни със скосени ъгли, което ги превръща в осмоъгълници. В единичен случай формата на печата наподобява четириъгълник, чиито линии между ъглите са с вдлъбнатини навътре в средата. Единствено горната хоризонтална линия е с остър връх нагоре в средата. Като цяло контурите наподобяват форма на медальон.

В най-горното поле на три от печатите е оформен кръст, като символ на християнската принадлежност на собственика на печата. На три от печатите е отбелязано слънце, като в два случая отстрани са добавени и лъчи, с което се оформя изгряващо слънце. Изгряващо слънце е често срещан символ в българските възрожденски лични печати (Михайлова-Мръвкарлова 2006: 108). На един печат слънцето е разположено в средното поле, като надписите са в другите две полета.

Някои от печатите са оформени с кирилска графика, като в единичен случай е налице употреба на курсивен шрифт *ДЗ*. Но при оформлението на повечето печати, главно с инициали, се открива употреба на гръцки графеми Θ , Z , Σ . Графеми Δ и Λ са оформени по гръцки образец, с островърх горен край. Налице е употреба изключително на графема Γ , а не на кирилска графема И .

На някои печати са изписани две развити имена, лично и презиме: КОРТИ / ГОРГАН, ПЕТКО(8) / КОРТИ, МЕТО(8) / NAZO (в случая е отбелязана огледална буква на латинската Z), КΡΙΖΙ / ΔΜΤΡ(И), VAN...K / ΛΙ... На места в краесловие се различават контури на графема ук (8), оформена от буквен знак о с къси продължения в двете страни на овала в горния край.

В друга част от печатите текстът включва инициали, разположени на един или на два реда. Преобладават инициали с две и повече букви, разположени на един ред: ΛΙΓΔ; ΣΕΦ. По-редки са надписите с инициали, разположени на два реда: ΘΔΡ / ΒΛΚ. В надписа с инициали ΣΕΦ буквен знак Σ е със закръглена горна част, оформяща лигатура σ .

Според датировката на печатите най-ранната изписана година е 1851. Повечето печати са с датировка от 70-те години на XIX в.: 1870, 1871 – 2, 1873 – 2.

Обичайно при печатите, особено при тия с овална форма, текстът е разположен в средните две полета, без да има оформени разделителни линии. В най-горното поле е разположена украсата, а в най-долното е изписана датата. Като цяло датата винаги е отбелязана в най-долното поле. Наличието на лични печати у първенците на гр. Мустафа паша (дн. гр. Свиленград) показва, че те са добре образовани за времето си, а и заможни, за да използват в работата си личен печат вместо подпис. Но е факт, че повечето печати са оформени с гръцка графика.

От дясната страна на листа, срещу печатите, са изписани имена на местните първенци, като личното име е изписано отгоре, а презимето – под него. Всички имена, с изключение на едно, са оформени с кирилска графика. Под единствения антропоним, изписан с гръцка графика, *σίδερι παλαιότι*, е добавено в скоби с кирилски букви на български език (българин). Това показва, че въпреки неумението си да пише на кирилица, носителят на името е показал, че е българин.

Презимената са оформени с наставки *-ов*, *-ев*: *Димитре Гочовъ*, *Пет-*

ку *Колевъ*, *Димо Христевъ*, *Анастасъ Ивановъ* и др. Освен презимето, изписано с гръцка графика, и едно презиме с кирилска графика е оформено без характерните наставки: *Митю Палихронъ*.

Сред граматичните особености, отбелязани в антропонимите, се откроява редукцията на гласна *o > y*: *Колю*, *Теню*, *Стуянъ*, *Петку*, *Русю Тодуровъ*, *Димувъ*. В някои случаи тя не е отбелязвана последователно: *Стуянъ Харитовъ*, *Стуянъ Дяловъ*. Налице са и лични имена без засвидетелствана редукция: *Митко Стояновъ*, *Димо Христевъ*.

Откриват се следи от фонетична замяна на съскава съгласна *c* с шушкава *ш*, характерна за тракийските говори в Беломорието: *дъшки*, *миш-лиме*, *шига*, *шливи* и др. (Бояджиев 1991: 57): *Вашилъ*; *Шидеровъ*.

И тук са отбелязани побългарени съкратени форми на характерни за българската антропонимична система имена от чужд произход, главно свързани с християнската религия: *Колю* – от Никола; *Димо*, *Митю* – от Димитър. Засвидетелствана е употребата на типичното за региона съкратено мъжко лично име *Теню* – от Стоян. Лично име *Ангели* е оформено по небългарски образец (*Ангели Костовъ*). Налице е разнообразие при графичното оформление на отделни презимена: *Атанасъ Ангелиевъ*, *Георги Ангеливъ*. Откриват се варианти на презимена, образувани с окончания *-ов*, *-ев*: *Христов* – *Христев*.

Изводи

Разгледаната антропонимия на българското население от Хасково и Мустафа паша (дн. Свиленград) показва писмената култура на българите от двата града през втората половина на 70-те години на XIX в. В местните български училища се преподава на български език, а в църквите се изнасят служби на български език. Но все пак и в тия български градове има гъркоманство, макар и слабо проявено.

Прави впечатление, че за изписаните презимена на българите от двата града не е характерна като цяло употребата на турска наставка *-оглу*, която се открива в българската антропонимична система през Възраждането (Илчев 2012: 35; Ковачев 1987: 155). В облика на имената се откриват особености на местните български говори като: редукция *o > y*, фонетична замяна *c > ш*. Широка е употребата на имена от домашен, български произход и на побългарени варианти на имена от чужд произход, свързани главно с християнската религия. А в единични случаи, когато името е оформено с гръцка графика, притежателят му показва българската си принадлежност, като прави добавка, че е българин. Несъмнено утвърждаването на обучението по роден български език в местните училища е дело на българското учителство, ярък представител на което е роденият в с. Криво поле, Хасковско, учител и възрожденски деятел Нестор Марков.

Приложения

1. Списък на първенците на гр. Хасково:

Георги Ивановъ, Дялче Кузмовъ, Герги Димовъ, Р. Петковъ, Ангел Колевъ, Х. Герги Колевъ, Кънч(о) Симановъ, Захари Славчувъ, Димитръ Х. Митевъ, Никола Каню, Захарий Ганевъ, Спиродонъ Ганчевъ, Иванъ Станковъ, Янко Георгиевъ, Ата[на]съ Х. Мариновъ, Коста Стойчовъ, Ванчо Жековъ, Димитар Марчевъ, Х. Костадинъ, Х. Тану Вулчевъ, Тодю Аврамъ, Иванчо Аврамовъ, Тодю Василевъ, Гиргоръ Ивановъ, Василь Ламбревъ, Х. Михаль Х. Димит., Василь Вълковъ, Петръ Еневъ, Т. Ангелиевъ, Георги Христовъ (?), Василь Митевъ.

2. Списък на първенците на гр. Мустафа паша (дн. Свиленград):

р. 1. Петаръ Фотевъ; Димитръ Апостолевъ; Димо Христовъ; Колю Георгиевъ; Теню Атанасовъ; Анастасъ Ивановъ.

р. 2. сѣдери / павалоти (българин); Димитре Гочовъ; Димитре Гачовъ; Митю Палихронъ; Стуянь Харитовъ;

р. 3. Русю Тодуровъ; Вашиль Димувъ; Стуянь Дяловъ; Иванъ Георгиевъ; Трандафъ Грозевъ.

р. 4. Василь Шидеровъ; Ангели Костовъ.

р. 5. Петъръ Стоевъ; Атанасъ Ангелиевъ

р. 6. Добря (?) Ганевъ; Георги Христовъ

р. 7. Михайль Христовъ; Петку Колевъ

р. 8. Георги Ангеливъ; Митко Стояновъ

Литература

БДА 1964: *Български диалектен атлас. Т. 1, Югоизточна България. Ч. 1. Карти. Ч. 2. Статии, коментари, показалци (к. № 23, 24, 33).* София: Изд. на БАН, 1964.

Бояджиев 1991: Бояджиев, Т. *Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1991.

Димов, Вълчинов 2006: Димов, Н., Т. Вълчинов. *Нестор Марков: от Криво поле до Париж.* Хасково: Графопринт, 2006.

Занмов 1986: Занмов, Ст. *Миналото. Очерки и спомени из дейността на българските тайни революционни комитети от 1869 – 1877 година.* София: Изд. на БЗНС, 1986.

Илчев 2012: Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилните имена у българите.* София: Изток – Запад, 2012.

История 1995: *История на град Хасково от древността до 1912 г.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1995.

Ковачев 1987: Ковачев, Н. *Българска ономастика.* София: Наука и изкуство, 1987.

Михайлова-Мръвкарлова 2006: Михайлова-Мръвкарлова, М. *Увод в османската сфрагистика.* София: Авангард Прима, 2006.

Разбойников 1990: Разбойников, Ан., Сп. Разбойников. *Миналото на Свиленград. История на града до 1913 година.* София: Изд. на ОФ, 1990.

Стойков 1993: Стойков, Ст. *Българска диалектология*. Под редакцията на М. Сл. Младенов. София: Изд. на БАН, 1993.

Стоянов 1978: Стоянов, М. *Стари гръцки книги в България*. София: Народна библиотека „Кирил и Методий“, 1978.

ТБВП 2015: *Тракийските българи във възрожденския периодичен печат. Документален сборник*. Ч. 2, 1871 – 1877. София: Диджитал Принт Експрес, 2015.

ПДА КМФ 09: Централен държавен архив, София, Колекция микрофилми 09, необработен фонд, документ от Сергей Миронов.